

ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN ALTIN, GÜMÜŞ GİBİ MADENLERLE SÂBİT OLAN BORÇLARIN EVRÂK-I NAKDİYYE İLE ÖDENEMEYECEĞİNE İLİŞKİN HUKUKÎ GÖRÜŞLERİ

THE LEGAL ASSESSMENT OF ALI HAYDAR EFENDİ’S ON DEBTS CONSTATED TO GOLD AND SILVER MINES CANNOT BE PAYABLE WITH THE PAPER MONEY

İrem KARAKOÇ*

Makale Bilgi

Gönderilme: 12/12/2019
Kabul: 27/02/2020

Anahtar Kelimeler

Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu,
Tevhîd-i Meskûkât Kanunu,
Madeni Altınla Sâbit Olan Borç,
Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.

Article Info

Received: 12/12/2019
Accepted: 27/02/2020

Keywords

The Law of Money-equivalent Documents,
Law on Unity of Metallic Moneys,
Obligations Fixed with Financial Gold,
Mecelle-i Ahkâm-Adliyye.

Özet

Çalışmamızın konusu, Osmanlı hukukçusu ve Adliye Nâzırı Ali Haydar Efendi’nin “Risâletü fi Kazâi’ d-Düyûn ve İktizâühü” adlı eserinin “Deynin Sûret-i İdaresi ve İcârenin Ehad-i Âkideynin Vefatı Hâlinde Adem-i İnfisâhı Hakkındaki Ahkâm” başlıklı makalesinin Birinci Risâle’si olan “Ma’denî Altınla Sâbit Olan Düyûnun Ma’denî Altın İ’tâsıyla Te’diyesi Lâzım Geleceğine Dâirdir” başlıklı kısmında yer verdiği görüşleridir. Yazar, 1331 ve 1332’de çıkarılan kanunlarla, borçların ödenmesinde evrâk-ı nakdiyyenin Osmanlı mâlî sisteminde zorunlu ödeme aracı kabul edilmesinin sonuçlarını ele almıştır. Kanun’dan önce altın üzerinden akdedilen borç sözleşmelerinin ifası, düzenlemelerden sonra kâğıt parayla yapılmak zorundaydı. Kanunlardan biri, 31 Ekim 1915 (18 Teşrinievvel 1331) tarihli “Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu”; diğeri, 8 Nisan 1916 (26 Mart 1332/5 Cemâziyelâhir 1334) tarihli “Tevhîd-i Meskûkât Kanunu”dur. Ancak borç sözleşmelerinde borcun konusu altın veya gümüş gibi kendi değeri olan madenlerse, alacaklı için bunun aynen ödenmesi önemlidir. Borçlu ise, kâğıt parayla ifayı tercih eder. “Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu”ndan önce kurulan fakat Kanun’dan sonra ödenecek olan borçlarda Ali Haydar Efendi, ortaya çıkan karışıklığa çözüm önermiştir. Sorun temelde, 1331 ve 1332 tarihli düzenlemelerin yürürlüğe girmesinden önce yapılan borç sözleşmelerinde ifası gereken borcun altın mı, yoksa evrâk-ı nakdiyye olarak mı ödeneceğidir. Risâlenin giriş kısmında 1331 (1915-1916) ve 1335 (1919) olmak üzere iki tarih vardır.

Abstract

The subject of our study, Ali Haydar Efendi’s views in the article that entitled “About With Certainty The Debtor-Creditor Relationship on Gold Currency Must be Paid With Gold Payment (Gold Standard)”. In 1331 and 1332, the author dealt with the consequences of the adoption of compulsory payment instruments in the Ottoman financial system in the payment of debts. The execution of debt contracts concluded on gold before the Law had to be made with paper-money after the law arrangements. One of the aforementioned laws, 31 October 1915 dated “The Law of Money-equivalent Documents” and the other, 8 April 1916 dated “Law on Unity of Metallic Moneys”. However, in contracts, if the subject of the debt is metals of its own value, such as gold or silver, it is also important to pay the same for creditor. The debtor prefers paper money in paying his debt. Ali Haydar Efendi proposed a solution to the confusion arising from the debts which were established before the Law but which will be paid after it. The problem is basically whether the debt to be fulfilled in debt contracts before the entry into force of the regulations is to be paid in gold or in paper.

I. GİRİŞ

Osmanlı son dönem hukukçularından Ali Haydar Efendi'nin¹ “Risâletü fi Kazâi'd-Düyûn ve İktizâuhû” adlı eserinin “Deynin Sûret-i İdaresi ve İcârenin Ehad-i Âkideynin Vefatı Hâlinde Adem-i İnfisâhı Hakkındaki Ahkâm” adlı bölümünün Birinci Risâlesi olan “Ma'denî Altınla Sâbit Olan Düyûnun Ma'denî Altın İ'tâsıyla Te'diyesi Lâzım Geleceğine Dâirdir” başlıklı kısmı Türk malî ve borçlar hukuku tarihleri bakımından önem taşımaktadır. Aynı risâlenin içinde bulunan “Mûcir [ve]ya Müste'cirin Vefatıyla İcâre Münfesi Olamaz” başlıklı İkinci Risâle, başka bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş ve farklı kapsamı nedeniyle bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde gerek toplum hayatında gerekse hukukta birçok yenilik ve değişiklikler yapılmıştı. Araştırmamıza konu olan makalede yazar, kendi döneminde misli borç ilişkisinden doğan para borçlarının ifasında meydana gelen karışıklığa dikkat çekmiş ve bu sorunun çözümü için izlenmesi gereken yolu belirtmek istemiştir. Burada halli gereken sorun, aşağıda sözü edilen kanunî düzenlemelerin yürürlüğe girmesinden önce yapılan borç akitlerinde ifa edilecek borcun madenî altın olarak mı, yoksa evrâk-ı nakdiyye olarak mı ödeneceğidir.

Yazarın belirttiğine göre 18 Teşrînevvel 1331 (31 Ekim 1915) tarihli Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu ve 26 Mart 1332 (5 Cemâziyelâhir 1334/8 Nisan 1916) tarihli Tevhîd-i Meskûkât Kanunu'nun çelişkili hükümleri nedeniyle mahkemelerde farklı kararlar verilmiş ve hukukî bir karışıklık meydana gelmişti. Dönemine göre yeni olan düzenlemelerin Mecelle'nin muâmelâta ilişkin 158, 232, 242, 416, 787, 891'inci maddeleri ile şer'î hukukun genel kâideleriyle nasıl bir uyumsuzluk gösterdiği Ali Haydar Efendi tarafından ortaya konulmuştur. Çünkü o devirde bu konuda açılan/açılacak olan davalar Mecelle'yi uygulamak üzere kurulan Nizamiye mahkemelerinde görülecekti. Bu yüzden çıkarılan yeni kanunların Mecelle ile ve genel ilkelerle uyumlu olması gerekirdi. İlgili genel kâideler arasında ilk bakışta sayılabilecek olanlar “Bir kanunun hükmü mâkabline şâmil değildir”²; “Mâtufün aleyhin hükmü, mâtufta dahi câri olur”³; “Mutlakın ıtlâkı üzere câri olması esastır”⁴ ilkeleridir. Ali Haydar Efendi'nin bu sorunun çözümü için bir önerisi de vardı.

¹Osmanlı'nın son dönem hukukçularından Ali Haydar Efendi (Küçük) (1853-1935) aynı zamanda Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'ye şerh yazmıştır. “Hocazâde”, “Eminefendizâde”, “Hoca Eminefendizâde” “Dardağanzâde” olarak da tanınmaktadır. Sonradan Arsebük soyadını almıştır. Devlette, akademik görevlerde ve kanun çalışmalarında bulunmuştur (AYDIN, Mehmet Akif: “Ali Haydar Efendi Küçük”, DİA, C.2, İstanbul 1989, s.396. Ayrıca bkz. BİLMEN, Ömer Nasûhi: Hukuk-ı İslâmiyye ve İstulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, (İstanbul Matbaacılık T.A.O Yayınları), C.1, İstanbul 1949, s.349; GÜNAY, Mehmet: “Son Devir Osmanlı Hukukçusu Küçük Ali Haydar Efendi, (1853-1935): Hayatı, İlmi Faaliyetleri ve Eserleri”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S.6, 2005, s.179; NARİN, İsmail: “Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Ali Haydar Efendi'nin Hayatı, Hukukçuluğu ve Eserleri”, İLTED, Erzurum S.46, 2016/2, s.51).

² Bir kanunun hükmü, yürürlüğe girdiği andan itibaren geçerlidir, geçmişi etkilemez; kural olarak bir hüküm konuluş tarihinden önce meydana gelen olaylara (geçmişe) uygulanmaz. Bu kuralın istisnası lehe olan kanun hükümlerinin geçmişe de sirâyet kabiliyetinin bulunmasıdır.

³ Buradaki genel hükmün anlamı, bir hüküm cümlesinde hükmün atfedildiği bir özne ile yanında da bir diğeri varsa, hakkında atıfta bulunulana (özne/mâtuf) yönelen bu hüküm, aralarındaki yakınlıktan (mukârenet-i kelâmîyeden) dolayı diğer kişiyi de (mâtufün aleyh) hükme dâhil eder. Hükmün kapsamına girmesi için ikincinin de ayrıca sayılması ya da belirtilmesi gerekmez (Bu konu Bilmen tarafından fâsid istidlaller kısmında ele alınmıştır (BİLMEN, C.1, 1949, s.91). Örneğin, “(A) ile (B) sorumludurlar” dendiğinde sadece (B) değil (A) da bu hüküm cümlesinin yüklemine/sonucuna tâbidir. Aynı şekilde hukukî bir hükümden örnek de verilebilir. Kira sözleşmesini yapabilmek için gereken ehliyet şartlarının karz akdini kuracak kişide de aranması buna örnek verilebilir. Her birini tek tek saymak gerekmez. Bu konular fıkıhta nasslarda geçen ifadelerin anlamlandırılmasında geçmektedir. Ayrıca bkz. ATAR, Fahrettin: Fıkıh Usûlü, Beşinci Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2002, s.237-238.

⁴Lâfz-ı mutlak ve lâfz-ı mukayyed için bkz. BİLMEN, C.1, 1949, s.15-16. “Mutlak”la ilgili bu hüküm, Mecelle'nin 64'üncü maddesinde, “Mutlak ıtlâkı üzere câri olur. Eğer nassan yahut delâleten takyid delili bulunmaz ise” şeklinde hükme bağlanmıştır. Mutlaklık (ıtlak) veya kayıtlılık (takyid), nasslardaki (veya kanunlardaki) çeşitli ifadelerin (lâfız) anlamlandırılmasında dikkat edilen özelliklerdir. Mutlak ifade, belirli olmayan (gayri muayyen) bir varlığı gösteren ve herhangi bir sıfatla sınırlandırılmış olmayan sözcüklerdir. Mukayyet ise “bir sıfatla veya vasıfla belirli hâle getirilmiş varlıkların adlarıdır. Örneğin “kişi, fakülte ve öğrenci” sözcükleri mutlak ifadeler; “dürüst kişi, tüzel kişi, hukuk fakültesi, terbiyeli öğrenci, hukuk öğrencileri” şeklinde bazı kayıtlarla söylendiğinde bu ifadeler mukayyet hâle getirilmiştir (KOCA, Ferhat: “Mutlak”: DİA, C.31, İstanbul 2006, s.403). Mutlak-mukayyed ayrımı hakkında genel açıklama için bkz. ATAR, s.173 vd, 237 vd. Kanunî hükmün ifade ediliş şekli mutlak olduğu anlaşılırsa, bu hüküm, başka bir hükümle ya da ifadeyle kayıtlandırıldığına ilişkin bir açıklık bulunmadığı müddetçe mutlaklığını sürdürecektir.

Evrâk-ı Nakdiyye ile ilgili doktrindeki kaynakların hemen hemen hepsi konunun iktisadî boyutunu ele almışlar ve parada yapılan değişiklikleri, bir devlet politikası olması açısından değerlendirmişlerdir. Bunlara göre evrâk-ı nakdiyye devletin paraya ihtiyacı olduğu dönemlerde bunu elde edebilmesinin başka bir deyişle, devletin borçlanması bir araçtır. İşin iktisadî yönünü ele alan çalışmalar için tarihî olguyu devlet açısından değerlendirmek doğaldır. Oysa konunun bir de özel hukukun borçlar hukuku alanındaki karz (tüketim ödücü) akitlerinin ifasını ilgilendiren yönü vardır. Kişiler arasında yapılan ödünç akitlerinde ödeme aracı olan paradaki değişiklikler önemli sonuçlar doğurmaktadır. Ali Haydar Efendi'nin bu çalışması, evrâk-ı nakdiyyeye geçilmeden önceki bir tarihte alınan borç paranın Kanun'dan sonra ödenmesi gerekli olduğu borç ilişkilerinde hukuken ifanın neyle yapılması gerektiğini ele alması bakımından çok önemlidir. Tarihe mâl olmuş olan bu makalenin bugünkü Türkçe ile ifade edilmesinin günümüz hukukçuları için de faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Konunun iktisadî, hukukî ve tarihî yönleri olması açısından Osmanlı Devleti'nin malî sisteminde kâğıt paraya geçişin çok boyutlu bir tarihî olgu olduğu söylenebilir. Çalışmamızın konusu olan risâle ise, evrâk-ı nakdiyyeye geçiş gibi çok boyutlu bir tarihî olguyu borçlar hukuku bakımından değerlendirmiştir. Özellikle hukuk tarihinde bir düzenlemeyi anlamaya çalışırken yerine göre içinde bulunulan dönemin sosyal, iktisadî, siyasî ve bazen de askerî şartlarını bilmek gereği vardır. Bu düşünceden hareketle çalışmamıza konunun iktisadî boyutunu açıklayan bir bölüm eklenmiştir.

Yazarın dönemi itibariyle tanımlamaya ve açıklamaya lüzum görmediği kimi konuların bugün için açıklanması gereği olduğundan bunlara dipnotlarda yer verilmiştir. II. Başlık altında makalenin Osmanlıca aslı tarafımızdan latinize edilmiştir. Latinize metinde, açıklama amaçlı yapılan tüm eklemelerimiz köşeli paranteze alınmıştır. Fakat bazı kelime ve müesseselerin daha etraflıca açıklanmasına ihtiyaç hissedildiğinden bunları dipnotlara kaydırmak gerekmiştir. Metnin aslında mevcut olmayan bu dipnotları diğerlerinden ayırmak için köşeli paranteze almayı uygun bulduk.

II. MAKALENİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ OLAN METNİ

Risâletü Fî Kazâi'd-Düyûn ve İktizâühû [Borçların Ödenmesi ve Gereklere Üzerine Risâle]

1331 [1915] sene-i maliyesi nısf-ı âhirinden [son yarısından] sonra evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülü mecburî kılınmış olduğundan daha evvelce zimemde [zimmelerde] sâbit olan düyûn ile evrâk-ı mezbûrenin tedâvülünden sonra zimeme müterettip bulunan düyûnun sûret-i te'diyesinde iştibah [kuşku] hâsıl olmuş ve hattâ mehâkim dahi suver-i muhtelifede [farklı sûretlerde] içtihadatta bulunmuştur.

Mansûsun hilâfına içtihadada mesağ bulunmadığına^[5] ve bu gibi içtihadada mebnî mukarrerat ittihaz edenlerin ma'zeretleri kabul olunmayacağına binâen başka türlü anlayanların hakka daveti ve kavânîn-i mevzûaya istinâden bu mesâilin tavzîhi ve hakkaniyetin izhârı lâzım gelmiş olmakla tavzîhat ve teşrihat-ı âtiyeye [gelecek açıklamalara] ibtidâr olunur [sûratla başlanır].

18 Teşrinievvel Sene 1331 [31 Ekim 1915/ H. 22 Zilhicce 1333] tarihli Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu'nun^[6] 2'nci maddesinde “İşbu evrâk-ı nakdiyyenin Memâlik-i Osmaniyye'nin her tarafında gerek devletle efrad arasında gerek beyne'l-efrad vukû' bulacak bi'l-cümle te'diyat ve sarfiyat ve ahz ü i'tâda nakit gibi tedâvül ve kabulü mecburîdir” denilmiştir^[7].

Bu kanunun tarih-i mer'isinden evvel zimemde sâbit olan düyûnun sûret-i te'diyesi bu Kanun hükmüne asla tâbi' değildir. Zira muhaffef [hafif] ceza olan ahkâm-ı kanuniyyeden mâ'dâ kavânîn ve nizâmat mâkablîne şâmil olmaz her hadisenin zaman-ı vukû'unda mer'î olan kavânîn ve nizâmata tevfiikan hâl ve tesviyesi âhıran [geçenlerde/son zamanlarda] 2 Cemâziyelâhir sene

⁵Mecelle m.14: “Mevrîd-i nassda içtihadada mesağ (izin, ruhsat, cevaz) yoktur” (Hakkında âyet ve hadisten kesin delil bulunan hususlarda içtihadada izin yoktur).

⁶Söz konusu Kanun, *Düstur*'da “....., ..., 6 liralık Evrâk-ı Nakdiyye İhracı ve Tedâvülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun” olarak yer almaktadır. Kanun No: 368; Tarih: 18 Teşrinievvel 1331 (*Düstur*, Tertib-i Sâni, C.7, s.771). https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/71_199609306-c7.pdf, 14. 09.2019.

⁷Bu mecburiyetlere uymayanlar için maddenin ikinci fıkrasında “...bir liradan on beş liraya kadar ceza-yı nakdiyye veya yirmi dört saatten bir aya kadar hapis cezası hükmolunur” şeklinde bir müeyyideye yer verilmiştir.

1329 [31 Mayıs 1911/18 Mayıs 1327] tarihli Kanun'un^[8] beşinci maddesine münkalib olan [dönüşen] 25 Rabîülâhîr sene 1279 [20 Ekim 1862/8 Teşrîniyyevvel 1278] tarihli "Mevadd-ı Umûmiye" serlevhalı [başlıklı] Kanun^[9] ile vaz' edilmiş bir kâide-i esasiyyedir. Mezkûr Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu'nun tarih-i neşrinden müteber olduğu onda musarrahtır [apaçiktır]. Bu mesâilde hadise, deynin [borcun] medyûnda [borçluda] sübut ve terettübü müstelzim bulunan akd-i karz [misli mal ödücü] ve mübâyaa [alım-satım] ve icâre [kira] gibi ahvâl olup^[10] yoksa dava olmadığı bedihîdir [açıktır]. Nitekim âtide munderiç Tevhîd-i Meskûkât Kanunu'ndan dahi münfehîm olur [anlaşılır].

Binâenaleyh mezkûr Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu'nun mer'iyetinden mukaddem [önce] zimmette sâbit olan düyûn, altın [ve]ya gümüş üzerine vâki' olmuşsa, altın [ve]ya gümüş ile te'diyesi lâzım geleceği gibi; kuruş üzerine vâki' olmuşsa, o vakit ma'denî altın yüz sekiz kuruşa râic olmakla ma'denî altın yüz sekiz kuruş itibariyle tesviyesi [ödenmesi] vâcib olur. Düyûn-ı merkûmeden hiçbirî dâyinin [alacaklının] rızası olmadıkça evrâk-ı nakdiyye ile te'diye olunamaz.

Mezkûr Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu'nun mer'iyetinden sonra zimemde sâbit olan düyûna gelince, şu kadar ma'denî altın [ve]ya gümüş diye sâbit olmuşsa, her hâlde yine ma'denî altın veya gümüş ile te'diyesi vâcib olur. Zira:

Evvelen, Mecelle Şerhi'nin Cild-i Sâlis'inin 309[uncu] sahifesindeki ahkâm-ı karz ve düyûn hakkında tafsilen beyan ve 17[nci] mesele'sinde muvazzahen ityân olduğu [delillendirilerek açıkça belirtildiği] üzere dâyin, alacağının hılâf-ı cinsini [cins olarak yerine geçeni/mislini] ve hattâ ecvedü a'lâsını [çok daha üstünü] kabule mecbur değilken, elyevm [bugün] bir varaka-i nakdiyye bir ma'denî altının ancak beşte biri değerinde olduğu hâlde, ma'denî altının yerine varaka-i nakdiyyeyi kabule icbar olunamayacağı cây-ı iştibah değildir [kuşkuyla yer bırakmayacak kadar açıktır].

Sâniyen, müstekriz [borçlu/medyun] bin adet ma'denî altını bugün sabahan ba'del istikraz [borç aldıktan sonra] vakt-i zuhûrda [öğlen vaktinde] bir ma'denî altını beş varaka-i nakdiyyeye olmak üzere iki yüz ma'denî altını bin varaka-i nakdiyyeye bozdurup bu dâyinine [alacaklısına] verip de o da kabule mecbur edilse, müstakriz iki yüz ma'denî altın ile borcunu bi't-te'diye sekiz yüz ma'denî altını kazanmış olur ki, bunun adalete muvâfık [uygun] olduğunu âlem-i hukuk ve hâkim değil, bir ferd-i âdî bile iddia edemez.

Sâlisin, düyûnun bir kısmı da bedelât-ı mansûbedir. Mecelle'nin 158[inci] maddesiyle şerhine müracaat oluna^[11].

Meselâ bir kimse Kavâim-i Nakdiyye Kanunu'nun mer'iyetinden evvel [ve]ya sonra diğer kimsenin yirmi ma'denî altını bi'l-gasp istihlâk yahut nezdindeki yirmi ma'denî altın vediasını umûrına (umura/işlere) sarfla itlâf etse, Mecelle'nin 787 ve 891[inci] maddeleri mücibince o kimse üzerine zamân lâzım gelir (tazmin etmesi gerekir)^[12]. Ve Mecelle'nin 416[nci] maddedeki

⁸"Kavânin ve Nizâmatın Usûlü ve Neşr ve İlâmı Hakkında Kanun" Tarihi: 2 Cemâziyelâhîr 1329; Kanun no: 138, s.417-418 (https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/71_199609285-c3.pdf, 14. 09.2019). (Fakat bu Kanun'un numarası ve sayfası *Düstur*'un fihristinde "Kanun No: 137" ve "s.413" olarak yer almaktadır. Biz *Düstur*'un içindeki sayfa ve kanun numarasını esas aldık).

⁹Kanunun başlığı "Mevadd-ı Umûmiye"dir. Tarihi: 25 Rebiülâhîr 1289 (*Düstur*, Tertib-i Evvel, C.1, s.16) (Bu Kanun aşağıda verilen linkte mevcut olan *Düstur*'un "İçindekiler" kısmında yer almamaktadır. Ancak içeride, on altıncı sayfada bulunmaktadır) [https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67_199609231-c1\(5\).pdf](https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67_199609231-c1(5).pdf), 14. 09.2019.

¹⁰Burada belirtilen ödünç, alım satım ve kira akitlerinde borç, borçlunun üzerinde sabittir ve ona bağlı olup görev olarak ona düşer (sübut ve terettüb eder).

¹¹Mecelle m.158: "Deyn; zimmette sabit olan şeydir. Meselâ bir kimsenin zimmetinde şu kadar kuruş borcu ve meydanda mevcut olmayan şu kadar kuruş ve meydanda mevcut olan akçenin yahut bir yığın buğdayın kable'l-ifraz (parçası bulunduğu yığın veya tomardan ayrılmadan önce) bir mikdar-ı muayyeni hep deyn kabulüdür. Çünkü kable'l-ifraz, mikdar-ı muayyene işaret kâbil değildir.

Sekizinci madde şerhinde beyan kılındığı vecihle zimmet; nefis, zât ma'nâsına gelir ki buradaki [zimmetten] maksat odur ve [deyn] bir vasıftır. Vasıflar mahall-i talep olamayacağından zât-ı vasıf yani medyûn mutâlebe olunur (borçludan talep edilir) (HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Tarih-i Usûl-i Fıkha Dâir Bir Medhâl ile Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Şerhini Hâvî Olup Sekiz Cilt Üzere Tertib Olunmuştur", Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye (İstanbul), C.1, 1326, s.42).

¹²Mecelle m.787: "Müstevdâ'ın teaddî veya taksiri hâlinde vedîa telef veya hod kıymetine (kendi değerine) noksan târî olsa (değerinde eksilme olsa) zaman (tazminat) lâzım gelir" (Açıklaması için bkz. HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Kitâbü'l-İcârât ile Kitâbü'l-Kefâle'nin Şerhidir, Dersaadet (İstanbul), Matbaa-i Hayriye ve Şûrekâsı, C.3, 1328, s.154 vd).

tarifine göre bu hâdisede yirmi ma'denî altının te'diyesi vâcib olur. Mecelle'nin 242[nci] maddesine dahi müracaat oluna^[13].

Bu sûrette hâdis-e mezkûrede evrâk-ı nakdiyye ile te'diye olunur denilse, Mecelle'nin mezkûr mevaddının mülgâ olması lâzım geleceği gibi bedelât-ı mağsûbe, düyûndan ma'dud değildir [sayılmaz] dense safсата olur.

Râbian, mezkûr madde-i kanuniyyede "...bi'l-cümle te'diyât..." ta'biri, ma'denî altın yerine varaka-i nakdiyyenin te'diyesini âmirdir diye iddia olursa, düyûnun bir kısmı hinta [buğday] ve şair [arpa] gibi misliyyat olabileceğinden mezkûr ta'bir umumî vecihle bir kimsenin diğer kimseye elli kile buğday borcu bulursa, mezkûr borcun varaka-i nakdiyye ile te'diyesine mesağ gösterilmiş [izin verilmiş] olur ki bunun sakâmet [bozukluk] ve butlanı kimesneye hafî [gizli] değildir.

Hâmisen, farz olursa ki mezkûr Kanun'daki "... bi'l-cümle te'diyât..." ta'biri ma'denî altın borca bedel evrâk-ı nakdiyyenin i'tâsıyla te'diye tecviz ve emrediyor, âtîde münderiç Tevhîd-i Meskûkât Kanunu'nun sekizinci maddesiyle bu maddedeki "...bi'l-cümle te'diyât..." tabirindeki umum fesh ve ilgâ edilmiş olacağı aşîkârdır.

Bu evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülünden evvel zimemde sâbit olan düyûnun evrâk-ı nakdiyye i'tâsıyla te'diyenin câiz olamayacağı, "bir kanunun hükmü mâkablîne şâmil değildir" kâide-i esasiyesiyle ve diğer edille ile ispat edildi.

Evrâk-ı nakdiyyenin zuhûrundan evvel hattâ zuhûrundan sonra zimemde sâbit olan düyûnun sûret-i te'diyesi 26 Mart sene 1332 [5 Cemâziyelâhir 1334/8 Nisan 1916] tarihli Tevhîd-i Meskûkât Kanunu'nun^[14] yedinci maddesinde tafsîl olunmuştur.

Madde-i mezkûre şudur: Bu Kanun'un mer'iyetinden evvel zimmette sâbit olan düyûn, akçenin nev'ı veya kıymeti tasrih olunmayarak kuruş üzerine terettüb etmiş ise, zimmete taallûku tarihindeki akçe râici ile ifa olunur. Akçenin^[15], nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih edilmiş olduğu takdirde onunla ifa olunur ve mezkûr Kanun'un sekizinci maddesi dahi budur: Bu Kanun ahkâmına muğayir olan bilumum kavânin ve nizâmat ve mukarrerat mefsuhtur.

Mezkûr yedinci maddede "bu kanunun mer'iyetinden evvel.." ta'biri mevcut olmakla ta'bir-i mezkûr Kavâim-i Nakdiyye Kanunu'nun tarih-i mer'iyetinden mukaddeme [öncesine] şâmil olduğu gibi zaman-ı mer'iyetinden sonra yani Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu'nun tarih-i neşri olan 18 Teşrinievvel sene 1331 tarihinden Meskûkât Kanunu'nun tarihi bulunan 26 Mart 1332 tarihi arasında geçen beş ay yirmi gün müddete dahi âmm [genel/yaygın] olur.

Bu sûrette 1331 senesi Teşrinievvelinin son on dört günü ile Teşrinisânî, Kânunievvel,

Mecelle m.891: "Mal-ı mağsubu gâsıb istihlâk ettikte zâmin olması lâzım geldiği gibi gerek onun teaddisiyle ve gerek bilâ teaddî telef ya zâyî olduğu takdirde dahi zâmin olur" Madde-i sâbika hükmünce gâsıbın mal-i mağsubu aynen sahibine red ve teslimi mümkün olmaz ise, "Aslın ifası kâbil olunmadığı hâlde bedeli ifa olunur" kâidesine binâen bedelini vermek lâzım gelir. Mağsub gerek gâsıbın teaddî veya taksiri ile istihlâk edilmiş ve gerek bilâ-teaddî veya taksir telef ya zâyî olmuş olsun. Çünkü fiil-i gâsp zaten teaddî olduğundan mal-i mağsub gâsıb yedinde mücerred gâsp sebebiyle mazmûn olup zaman için başkaca teaddî veya taksir gibi bir sebebe hacet yoktur. Ve madde-i mezbûrede vâkı' [teaddî] kelimeleri taksire dahi şâmilidir (Açıklamanın devamı için bkz. HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Kitâbü'l-Hibe, Kitâbü'l-Gasp, Kitâbü'l-Hacr ve'l-İkrah ve Şu'f'ânın Şerhidir, Dersaadet (İstanbul), Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, C.5, 1328, s.94 vd).

¹³Mecelle m.242: "Semenin vasfı beyan olunarak pazarlık olunduğu sûrette akid her hangi nev'i nakid üzerine vâkı' olmuş ise, ondan verilmek lâzım gelir" (Açıklama için bkz. HACI REŞİD PAŞA, Rûhü'l-Mecelle, Kitâbü'l-Büyû'un Şerhidir, Tercüman-ı Hakikat Matbaasında tab' olunmuştur, Dârü'l-Hılâfetü'l-Âliyye (İstanbul), C.2, 1327, s.109 vd).

¹⁴"Tevhîd-i Meskûkât Hakkında Kanun-ı Muvakkat", Kanun No: 406, *Düstur*, 2. Tertib, C.8, s.892.

¹⁵İslâm devletlerinde genel olarak gümüş sikkelere dirhem, altın sikkelere ise dinar veya miskal denirdi. Gümüş para, dirhem (2.97 gram); altın para ise, miskal ağırlığındaydı (4.25 gram). İlk Osmanlı paraları bu ölçülere uymadığından "beyaz, parlak, temiz" anlamlarına gelen "akçe" denmiş olabilir. İlk gümüş para/akçe (0.68 gram) Osman Gâzi tarafından bastırılmış, sonraki akçelerse çeşitli ağırlıklarda olmuştur. Osmanlılarda ilk sikkenin hangi sultan tarihinde kestirildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte Orhan Gazi'ye ait olduğu yaygın olarak kabul edilmiştir (AKDAĞ, Mustafa: Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, (YKY), İstanbul 2010, s.356; Şevket PAMUK: Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 2002, s.33-34, 266; BİLMEN, C.4, Tarihsiz, s.120-121). Fakat son çalışmalarda Osman Bey'e ait bir gümüş sikkeden söz edilmektedir (ARTUK, İbrahim: "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)", Ankara 1980, s.27-31). Ayrıca bkz. SAHİLLİOĞLU, Halil: "Akçe", DİA, C.2, İstanbul, 1989, s.224-25; AKYILDIZ, Ali: "Para", DİA, C.34, İstanbul 2007, s.163; UZUNÇARŞILI, İsmail Hakki: Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, TTK Basımevi, Ankara, 1988. s.348).

Kânunısânî, Şubat ayları ve 1332 senesi Mart'ının ilk yirmi beş günü tarihlerinde (ki bu aylar ve günlerde kavâim-i nakdiyye tedâvül etmekteydi) ma'denî altın üzerine vâkî' olan müdâyenâtın [borçlanmaların] ma'denî altınla te'diyesi lâzım geleceğine Kanun sarâhaten âmirdir [açıkça emretmektedir].

Bu aylar ve günlerde vâkî' olan altın ile müdâyenenin [borçlanmanın] bu Kanun mücibince altın ile te'diyesi lâzım ama sonraki aylardaki ma'denî altın ile olan müdâyenenin evrâk-ı nakdiyye ile te'diyesi câizdir diye iddianın garip ve gayrimâkul olduğu cây-ı iştibah değildir [şüphesizdir].

18 Teşrînevvel sene 1331 tarihli Kanun ile mevki'-i tedâvüle vaz' olunan evrâk-ı nakdiyye zamanında ma'denî altın ile vakı' olan müdânenenin ma'denî altın ile te'diyesi lâzım geleceği vech-i meşruh üzere Kanun'da musarrâh ve bundan sonra kavanîn-i tâliye [ikincil kanunlar] ile ihraç edilen evrâk-ı nakdiyyenin keyfiyet-i tedâvülü mezkûr fî 18 Teşrînevvel sene 331 [1331] tarihli Kanun'a mâtuf bulunduğuna ve "Mâtuf-ı aleyhin hükmü mâtufta dahi cârî olduğu"na mebnî evrâk-ı nakdiyye-i müteahhiranın tedâvülü o esnâ'da ma'denî altın üzerine vakı' olan müdânenenin ma'denî altın ile te'diyesi vâcib olduğu münfehim olur [anlaşılır].

Bu sûrette düyûnun zimmete terettübü dört zamanda olabilir.

1- İlk Kavâim-i Nakdiyye Kanunu'nun mer'iyetinden evvel.

2- " " " " " sonra.

3- Meskûkât Kanunu'nun mer'iyetinden evvel.

4- " " " " sonra.

Akçenin nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih olunmuş ise, bâlâdaki suver-i erbaanın cümlesinde tayin ve tasrih mu'teber olup onunla ifası lâzım gelir^[16].

Akçenin nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih olunmayıp da kuruş üzerine vakı' olmuş ise, deynin tarih-i sübûtu evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülünden evvel ise, ma'denî altının yüz sekiz kuruş itibariyle te'diye edilmesi lâzım gelir ve deynin tarih-i sübûtu evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülünden sonra ise, evrâk-ı nakdiyye ile te'diye olunması iktizâ eder.

Zaten Tevhîd-i Meskûkât Kanunu'nun meşhur yedinci maddesi iki fıkrayı muhtevî olup maddedeki "mer'iyetinden evvel" kaydı o iki fıkraya râci' ve ikinci fıkra mutlak olarak bâkî ve "mutlakın itlâkı üzere cârî olması" kavâid-i umumiye iktizâsındandır^[17].

Binâenaleyh Meskûkât Kanunu'ndan ahkâm-ı âtiyye [aşağıdaki hükümler] münfehim olur [anlaşılır].

Evvelen; Tevhîd-i Meskûkât Kanunu'nun mer'iyetinden evvel

Sâniyen; " " " " sonra

Sâlisen; Evrâk-ı Nakdiyye " " evvel

Râbian; " " " " sonra

Altın [ve]ya gümüş ile vâkî' olan müdâyenât altın (ve)ya gümüş ile te'diye edilmek lâzım gelir.

Hâmisen; Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu'nun mer'iyetinden yani evrâk-ı nakdiyyenin tedâvüle vaz'ından mukaddem akçenin nev'i veya kıymeti tasrih olunmayarak müdâyene kuruş üzerine vâkî' olmuş ise, zimmete taallûku tarihindeki akçe-i râici ile ifâ olunur.

Yani o zaman ma'denî altın yüz sekiz kuruşa râic idi ise, yüz sekiz kuruş hesabı ile bi'l-i'tâ hesap olunur.

Sâdisen; Evrâk-ı nakdiyyenin tedâvüle ihracından sonra akçenin nev'i veya kıymeti tasrih olunmayarak müdâyene kuruş üzerine vâkî' olmuş ise, yine zimmete taallûku tarihindeki akçe-i râici ile ifâ olunur.

¹⁶Borç akdi yapılırken ödeme konusu olarak kabul edilen akçenin, sözleşmede belirlenmiş ve açıklanmış olan şekliyle ifası gerekir.

¹⁷Mecelle m.64.

Yani yüzlük evrâk-ı nakdiyye yüz kuruş itibarıyla ifa edilir.

Burada mühim bir meselenin halli lâzım gelir. Şöyle ki evrâk-ı nakdiyye ile ma'denî altının kıymetleri müsâvî veyahut aralarındaki fark pek az iken akçenin nev'i veya kıymeti muayyen olmayarak kuruş üzerine sâbit olan düyünü el-hâletü hâzihî [şimdi/günümüzde] aralarında fark-ı azîm [büyük fark] mevcut iken evrâk-ı nakdiyye ile istifaya [ifa etmeye] kazâen cebr câiz olur mu? Mecelle'nin 241[inci] maddesi şerhine mürâcaat oluna^[18].

Atık Dördüncü Cild *Düstur*'un 346[ncı] sahifesindeki fi 7 Ağustos 295 [19 Ağustos 1879] tarihli kararın mütâlaası tavsiye olunur.

Meskûkât Kanunu'nun yedinci maddesinde “kuruş üzerine terettüb etmiş ise” deniliyor. Mecelle şerhinin bâlâda mezkûr mübâhasedeki mesâilin yirmi yedinci meselesinde beyan olunan akvâl-i selâseden [üç görüşten] İmam Ebû Yusuf'un kavli bu kanunda tercih edildiği anlaşılıyor ki inde'l-fukahâ sevaba akrab olan [yakın olan,] kavlimize göredir.

Hükümet-i seniyye evrâk-ı nakdiyye ile ma'denî altının her hususta müsâvî olmadığını muâmelât-ı âtiyye ile kabul ve tasdik eylemiş oluyor.

- (a) İstikraz-ı dahilî kuponlarıyla [iç borçlanma senetleriyle] re'sü'l-malı ma'denî altınla te'diye edeceğini taahhüt eylemiştir.
- (b) Harbiye Nezâretindeki Tedkik-i Seyyiat Komisyonu^[19] ma'denî altınları evrâk-ı nakdiyyeye tebdil edenler hakkında icrâ-yı tedkikat etmekte olup sübutu takdirinde tertib-i mücazât edecektir [cezalandıracaktır].
- (c) Bursa'da hattâ köşe sarraflarında her gün ma'denî altın ile evrâk-ı nakdiyye azîm fark ile mübadele ve fark-ı fiyat gazetelerle ilân olunuyor^[20].
- (d) Maliye Nezâreti kendisine lâzım olan altınları büyük farkla Bursa'dan mübâyaa ediyor [satın alıyor].

İşte hem Şer'-i Âliyyenin hem de kanunun ahkâm-ı sarîhası bâlâda tafsil olduğu vech üzere olduğuna göre elyevm yapılagelen muâmelât-ı âtiyye şer'a ve kanuna külliyyen muhâlif ve muhâlefeti, vâkia, pek bedihî ve bârizdir.

- 1- Müdâyene ma'denî altın üzerine vâkî' olmuş ve vefâ-i bey' (ve)ya ferağ ile deyn temin edilmiş iken medyûn (borçlu) ma'denî altının adedince varaka-i nakdiyyeyi Defter-i Hakanî Emaneti'ne bi't-tevdi dâyinin rızası bulunmadan vefa'en fek olunuyor [bozuluyor].
- 2- Bankalara, Emniyet Sandığı'na ahâlî tarafından yatırılan ma'denî altınların bedeline bilâ rızâu'd-dâyin [alacaklının rızası hilâfına] evrâk-ı nakdiyye veriliyor.
- 3- Emvâl-i eytam ve evkaftan [yetim ve vakıf mallarından] ma'denî altın olarak ikraz olunmuş iken evrâk-ı nakdiyye i'tâsı [verme-ödeme] ile te'diye ettiriliyor.

Muâmelât-ı mezkûre sarâhat-i kanuniyye ve ahkâm-ı Âliyye-i Şer'iyyeye muhâlif olduğundan dâyinler, kendi rızalarıyla bâkî hukukunu iskat eylememiş iseler, bakıyyede hakk-ı davaları mahfuz olduğu gibi eytam ve evkaf düyününün [yetim ve vakıf borçlarının], başkasının

¹⁸ Mecelle m.241: “Kuruş üzerine pazarlık olundukta müşteri râic olan meskûkâtın memnu' olmayan her hangi nev'inden ister ise verebilir”. Her ne kadar kuruş kırk paraya denilip kırk paralık sikke-i madrûbe [darbedilmiş/basılmış] dahi var ise de [Kuruş] tabiri bir altın yüz kuruş ve bir Mecidiye on dokuz kuruş gibi ale'l-umum Meskûkât-ı Osmanîye'nin takdir-i kıymetinde mukâyese ittihaiz olunmuş olduğundan ale'l-ıtlak semen-i mebia “şu kadar kuruştur” denilmesi semenin ma'lûmiyetine kâfi olduğu gibi resmen on dokuz kuruş kıymet takdir olunan sim [gümüş] Mecidiye ile ufaklığı olan beş, iki, bir nisf-ı kuruşun revâcında [sürümünde] “yani piyasasında” fark var ise de esasen maliyetçe fark olduğundan kuruş üzerine pazarlık edildikte müşteri sim meskûkâtın eczâsından ber-müceb-i örf verebileceği misillü bir kuruş kırk para hesabıyla altın ve sâir meskûkâttan dahi revacı ile i'tâ edebilir. Ve suver-i muharrere şer'an şâyân-ı kabul nizâ'a bâdî [çekişmeye yol açan] olmayacağından [Kuruş] hesabı pazarlık edilmesi akd-i bey'in fesadını mücib olmaz (HACI REŞİD PAŞA, C.2, s.107 vd).

¹⁹Mondros Mütarekesi'ni müteakiben İttihat ve Terakki'ye karşı yolsuzluk tartışmaları karşısında hükümetçe Harbiye Nezâreti'nde kurulan komisyondur (28 Teşrîisânî 1918) (ÇAVDAR, Necati: “Tevfik Paşa Hükümeti'nin Sulh Hazırlıkları ve Paris Sulh Konferansı'na Sunduğu Ermeni Meselesine Dair Bir Çözüm Önerisi”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, I, (2011), s.19-33; ÇORUK, Ali Şükrü: “İttihat ve Terakki Tarafından Birinci Dünya Savaşı Sırasında Basın ve Edebiyat Dünyasına Yapılan Örtülü Ödenek Harcamaları”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 58(1), 2018, 75-97)

²⁰Bursa'nın kredi sözleşmeleri bakımından malî önemi için bkz. PAMUK, s.86 vd.

akdiyle terettüb etmiş ise, iskâtî zaten bâtil olduğundan vasîleri ve mütevellîleri bâkî hukuku her hâlde talep ve dava eyleyebilirler.

Şimdi bâlâda bast-ı edille ile beyan olunan ahkâmı telhîs edelim [özetleyelim].

- 1- Ma'denî altın [ve]ya gümüş üzerine vâkî' olan müdâyenât [borçlanmalar] her hâlde ma'denî altın (ve)ya gümüş ile ifası lâzım gelir. Bunun zimmete terettübü gerek evrâk-ı nakdiyye [ve]ya Tevhîd-i Meskûkât kanunlarının mer'iyeti tarihinden evvel olsun gerek sonra olsun hükümde hiçbir fark yoktur.
- 2- Ale'l-ıtlak kuruş üzerine vâkî' olup da paranın cins ve nev'i tasrih olunmayan müdâyenâta nazar olunur. Tarih-i müdâyenede râic olan kuruş hangi nev'i para ve kıymeti hâiz ise o vecihle te'diye olunur.

Bu sûrette kavâim-i nakdiyyenin tedâvülünden evvel İstanbul'da ale'l-ıtlak kuruş üzerine müdâyene vâkî' olmuş ise ol vakit ma'denî altın yüz sekiz ve sim [gümüş para] yirmilik mecdiye yirmi kuruşa râic olmakla medyûn dilerse, ma'denî altını yüz sekiz ve dilerse, sim mecdiye yirmi kuruşa olmak üzere deynini te'diye eder. Yoksa dâyin "ma'denî altın elyevm Tevhîd-i Meskûkat Kanunu mücibince yüz kuruşa olmakla yüz kuruştan ziyadeye almam" diyemeyeceği gibi; medyûn dahi, "elyevm evrâk-ı nakdiyye i'tâsıyla te'diye-i deyn edeceğim" diyemez.

Evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülü tarihinden sonra ale'l-ıtlak kuruş üzerine vâkî' olan müdâyenât evrâk-ı nakdiyye i'tâsıyla te'diye olunur. Fakat bu takdirde evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülünden ve ondan sonra te'diye olunacak olsa ref'i zamanında yani son anda -buna vakt-i inkıtâ' denilir- evrâk-ı nakdiyyenin mâ'denî para ile kıymeti her ne ise, o kıymet üzerine ma'denî para i'tâsı ile te'diye olunmak lâzım gelir, yoksa medyûn "tedâvülden her nev'i evrâk-ı nakdiyye i'tâsıyla te'diye edeceğim" diyemez.

İhtilâf-ı fukahâ: Bu meselede İmam Ebî Yusuf vakt-i akiddeki o nev'i paranın kıymeti lâzım geleceğinden ve İmam Muhammed vakt-i inkıtâ'daki o nev'i paranın kıymeti iktizâ eyleyeceğine zâhib ve bu vecihle aralarında ihtilâf vâkî' olmuş ve meşâyih-i İslâmiyye tarafından İmam Ebî Yusuf'un kavliyle iftâ olunmuş ise de, atık Dördüncü Cild *Düstur*'un 346[nci] sahifesinde munderiç fi 7 Ağustos sene 295 tarihli karar-ı tâmmenin üçüncü maddesinde İmam Muhammed mezhebi kabul olunmuş olduğundan bunda dahi bu vecihle yazılmıştır. Mecelle'nin 232[nci] maddesi şerhine müracaat oluna.

- 3- Müdâyene, evrâk-ı nakdiyye üzerine vâkî' olmuş, yani meselâ yüz adet yüzlük evrâk-ı nakdiyye istidâne edildiği tasrih kılınmış ise, evrâk-ı nakdiyye i'tâsıyla te'diye olunur.

Fakat bu takdirde evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülden ref'inden sonra te'diye olunacak olsa, bâlâda izah olunacağı üzere, son zamanda evrâk-ı nakdiyyenin ma'denî para ile kıymeti ne idiye, o kıymet üzerinden ma'denî altın ile ödenmek vâcib olur.

Yoksa medyûn tedâvülden merfu' bulunan evrâk-ı nakdiyye i'tâsıyla te'diye edeceğim diyemez.

Bâlâda bast ve beyan olunan ahkâm ilk mevki'-i icrâya vaz' olunan fi 18 Teşrinievvel sene 331 tarihli Evrak-ı Nakdiyye Kanunu ile fi 26 Mart sene 332 tarihli Meskûkat Kanunu ahkâmına müsteniddir. Mezkûr iki kanundan sonra diğer Evrâk-ı Nakdiyye İhrâcına Dâir bir iki kanun daha neşrolunmuş ise de, bunlarda cedîd ahkâm bulunmayıp evrâk-ı nakdiyye-i âhire ile sûret-i muamele fi 18 Teşrinievvel sene 331 tarihli Kanuna atfolunur.

-Nihayet-

III. EVRÂK-I NAKDİYYENİN KARZ AKİTLERİNİN İFASINA ETKİSİ

A. Genel Açıklama

Değişim ve ödeme aracı olan para, kendi dışındaki tüm iktisadî varlıkların değerini ölçmeye yarar. Paranın işlevleri mübâdele aracı, değer ölçüsü birimi ve değer birikim aracı; ileride

yapılacak ödemelerin ölçüsü; itibar karşılığı ve müddehar olmasıdır²¹. Doktrinindeki tanımlar bu unsurların bir kısmını veya hepsini içerebilmektedir²².

En eski devirlerde değerli maden çubuklar para sayılır ve tedâvül ederdi. Ancak altın-gümüş de ticaret malı olup tartı ile alınıp verilir. Madeni olanlar, bunu eşit ağırlıkta çubuklara böler, üzerine ağırlık ve ayarını²³ belirten bir mühür basarak kendine ait bir para yapmış olurdu. Onu ve mührünü tanıyanlar işlerinde bu çubukları kullanırlardı. Zaman geçtikçe bu işi devlet yürütmüştür. Madenin üzerine ayırt edici şekilde tarihî ve sanatsal unsurlar eklenerek basılmasına “sikke” (çoğ. meskûkât) denir. Para basmak bir bağımsızlık simgesi ve egemenlik hakkının göstergesi olduğundan meskûkat ancak devlet tarafından bastırılmış, devletin devredilemez hakkı sayılmıştır²⁴.

On beşinci yüzyılda İtalya’da güvenilir ağırlık ve boyutlarda metal paranın üretilmesi standarda geçişi göstermektedir. İktisat tarihçileri bundan önceki döneme Mal Para/ Madeni para standardı Dönemi adını vermişlerdir. Bunun ardından uluslararası Para Sistemi Dönemi’ne geçildiği kabul edilmektedir²⁵.

Osmanlı Devleti’nde kuruluştan Tanzimat’a kadar madenî para sistemi vardır. Hazine ihtiyaç duydukça meskûkâtta ayar düşürerek (tağşiş) gelir elde etmiştir²⁶. Fakat ilk kez 1840’ta hazine, içine düştüğü maddî krizi aşmak için bir tür borçlanma senedi olmak üzere evrâk-ı nakdiyyeye başvurmuştur. İktisat tarihi alanında konuyla ilgili birçok çalışma vardır. Araştırmaların, konunun iktisadî boyutuna yoğunlaşmasının temelinde evrâk-ı nakdiyyenin (kâime) devletin içinde bulunduğu malî kriz dönemlerinde çıkarılmış sonradan kaldırılmış olmasının etkisi vardır.

Çalışmamızın konusu eski bir borçlar hukuku makalesi olduğundan konunun para ve iktisat boyutuna kısaca ve özetle değinme ihtiyacı doğmuştur. Gâyemiz konunun Borçlar Hukuku boyutunu ele almaktır. Başka bir deyişle, devletin malî/para sisteminde yaptığı değişiklik veya geçişlerin kişiler arasında kurulan karz akitlerinin²⁷ ifasını nasıl etkilediğidir. Parada meydana getirilen değişiklikler ve düzenlemeler, onun değerini²⁸ etkilediğinden bu, borçların ifasına da yansımaktadır. Böylece borç sözleşmelerinin temelinden sarsılması gibi bir sonuç meydana çıkabilmekte sözleşmenin taraflarınca mahkemeye uyarlama davaları açılabilir.

Ali Haydar Efendi makalesinde devletin halka veya yabancı devletlere borçlanmasını değil kişilerin birbirlerinden aldıkları borçların ifasının Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu’ndan önce ve sonraki durumunu değerlendirmiştir. Yazının başında evrâk-ı nakdiyyenin tedâvülünün kanunla zorunlu kılınmasının, altın veya gümüş madenî paralar esas alınarak yapılan borç akitlerindeki ödemelerde sorun yarattığını; hattâ, mahkemelerden bu hususta birbirinden farklı kararlar çıktığından görüş birliğine varılması gerektiğini belirtmiştir. 1915 yılının sonlarına doğru tedâvüle çıkarılan ikinci tertip evrâk-ı nakdiyyelere halkın güveni düşük olduğundan altın lira ile kâğıt lira arasında bir değer farkı doğmuştur. Bunun doğal sonucu olarak borç ödemelerinde borçlu taraf, altın yerine kâğıt parayı tercih etmiştir. Alacaklının bunu kabul etmeyeceği açıktır fakat kanunî zorunluluk karşısında kabule mecbur kalındığından altın lira giderek tedavülden çekilmiştir. Artık alışverişlerde esnaf, kâğıt parayı bozduranlara, üzerini altın para ile vermemeye başlamıştır. O dönemde bir liradan küçük değerlerde kâğıt para da olmadığından bozukluğa gerek

²¹ Sarf edilecek durumda olan para tedâvülde demektir. Müddehar ise, paranın tedâvülden çekilip saklanmaya müsait bir özellik taşıdığını anlatmaktadır (KUYUCAK, Hazim Atif: Para ve Banka, C.1, (Maarif Matbaası), İstanbul 1939, s.14).

²²Paranın işlevleri için bkz. KUYUCAK, s.23-25.

²³Bir alışım içindeki kıymetli madenin ağırlığının tüm alışımın ağırlığına oranına ayar denir (Hasan Ferid, Nakid ve İtibar-ı Mâlî, C.1, 1914, s.129’dan aktaran, KUYUCAK, s.45).

²⁴Paranın geçirdiği süreç için bkz. KUYUCAK, s.39-40. Ayrıca sikkenin tanımı için bkz. KUYUCAK, s.207.

²⁵KUYUCAK, s.51 vd; PAMUK, Şevket: Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi, Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 2002, s.9, 18; BALTAOĞLU, Süren: Para Sistemleri Tarihi, İstanbul 2008, s.5, 11, 20.

²⁶ENGELHARDT, Eduard Philippe: Tanzimat ve Türkiye, Kaknüs Tarih Yayınları, (Çev. Ali Reşad), İstanbul Kasım 1999, s.76; PAMUK, s.45 vd.

²⁷Karz ödünç verilen mal anlamına geldiği gibi, bir kişinin nakit/para veya mekîlât gibi bir malını sonradan mislini almak üzere bir başka kişiye vermesine de karz/ikraz denir. Ödünç verene “mukriz”, ödünç alana “müstakriz”, ödünç alma işine ise, “istikraz” denir. Bir ödünç karşılığında alınan fazlalık miktara “ribh” (faiz), faizsiz olarak verilen borca karz-ı hasen (güzel borç) denmektedir (BİLMEN, Ömer Nasuhi: Hukuk-ı İslâmiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, İÜHF Yayınları, C.5, İstanbul 1952, s.14, 103).

²⁸Paranın değeri veya kıymeti “bir para vâhidinin (biriminin), meselâ bir liranın, eşya ve hizmetlerden satın alabildiğidir” (Tanım için bkz. KUYUCAK, s.77).

duyanlar, elindeki kağıt parayı nominal değerinden düşüğe sarraflarda bozdurmak zorunda kalmıştır²⁹.

Aslında konu sadece altın-gümüş para üzerinden akdedilmiş münferit bir borç akdinin evrâk-ı nakdiyyeden sonra nasıl ödeneceği değildir. Kâime, hazinenin borçlanma aracı olarak ilk çıkarıldığı 1840-1863 sürecinden itibaren 1876-1877 ve 1912-1916 yılları arasında olmak üzere birçok kereler ve her seferinde “sonradan kaldırılmak üzere” tedâvüle çıkarılmıştır. Bu yüzden bazen kâimeyle ödenmesi konusunda anlaşılan sözleşmelerin, evrakın kaldırılmasına denk gelen dönemde, meskûkat olarak ödenmesi sorunu gündeme gelmiş bazen de tam tersi olmuştur. Devletin kâimeye geçme süreci, doğrudan günümüzdeki gibi kâğıt para kullanmaya başlamak biçiminde olmadığından, başka bir deyişle, 1840’tan itibaren makalenin yazıldığı tarih olan 1913’e kadarki süreçte kademeli ve zorunlu bir geçiş yaşandığından sürecin aşamalarının kısaca da olsa açıklanması gerekli görülmüştür.

B. Kâime ve Evrâk-ı Nakdiyye’nin Osmanlı Malî ve Hukukî Sistemine Girişi

1. Genel Olarak

Osmanlı Devleti’nde ilki, 1840-1863 tarihleri arasında Tanzimat yenilikleri; ikincisi, 1876-1877 tarihleri arasında Osmanlı-Rus Savaşı’nın³⁰ finansmanı ve üçüncüsü, 1912-1916 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı’nın finansmanı için olmak üzere kâime çıkarılmıştır. Geçmişe doğru bakıldığında her girişimin amacının ya içte isyanların bastırılması ya yenilik hareketleri veya dışta savaşların yol açtığı para ihtiyacını karşılamak için yapılan borçlanmalar olduğu görülmektedir. Bu ana sebeplere ayrıca vergi sisteminin değiştirilmesi; yeni vergi memurlarının tecrübesizliği; kapitülasyonlar sebebiyle gümrük vergilerinin beklenen geliri sağlamaması; değerli maden ve yabancı sikkelerin gümrük vergisinden muaf tutulmaları³¹; hububat hasadının kötü durumda olması ve aşarın düşmesi; hazinenin tükenmesi ve eski tedbirlerin açığı kapamaya yeterli olamaması gibi talî sebepler de eklenebilir. Sonuç olarak 1840’ta³² yaşanan bir hazine krizine bağlı olarak gelir bulma amacıyla yapılan tartışmalar sırasında, sonradan şeyhülislam olacak olan Arif Hikmet Bey tarafından getirilen öneriyle³³ kâğıt para çıkarılmasına karar verilmiştir³⁴. Bununla ilgili açıklamalara geçmeden önce, kaynaklarda Osmanlı Devleti’nde malî krizin klâsik döneme kadar uzandığı belirtildiğine göre, 1840 krizinden önce sultanların, hazinenin para sıkıntısını aşmak için ne gibi yollara başvurduklarına da bakılmalıdır. Bunlar arasında en başta madenî paranın değerini düşürmek³⁵, esham satmak³⁶ ve Galata bankerlerinden borç almak gibi yollar vardır³⁷.

Bu aşamada neden bu klâsik yöntemlerin yeterli gelmediği sorusu akla gelmektedir. On altıncı yüzyılda başlayan paranın değerinin düşmesi on dokuzuncu yüzyılda had safhaya ulaşmış,

²⁹Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı altın lirasının kâğıt para ile taban ve tavan değerlerini karşılaştıran bir grafik için bkz. TOPRAK, Zafer: Türkiye’de Milli İktisat, 1908-1918, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ağustos 2019, s.365. Ayrıca hükümetin çeyrek liralık kâğıt para bastırabilmesi için Düyûn-ı Umumiyye idaresiyle sözleşme (17 Şubat 1916) yapması gerekmiştir (TOPRAK, s.364).

³⁰Osmanlı Devleti Rusya ile 1677-1918 tarihleri arasında on üç kez savaşmak durumunda kalmıştır. Bunlar 1677-1681, 1686-1699, 1711, 1712, 1713, 1726-1730, 1768-1774, 1787-1792, 1807-1812, 1828-1829, 1853-1866, 1877-1878 (93 Harbi) ve 1914-1918 savaşlarıdır.

³¹PAMUK, s.80.

³²Kâimenin ilk çıkış tarihi hakkında farklı bilgiler vardır (Farklı kaynakların verdikleri bilgiler için bkz. DAVİSON, Roderic: “Osmanlıların Kâğıt Parayla İlk Deneyimi”, (The First Ottoman Experiment with Paper Money), (Çev. Durdu Mehmet Durak), Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2001, S.12, s.247, dpn. 7-8; ÇAKIR, Coşkun: Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, 2. Baskı, (Küre Yayınları), İstanbul, Haziran 2012, s.76).

³³AKYILDIZ, Ali: “Kâime”, DİA, C.21, İstanbul 2001, s.213.

³⁴DAVİSON, s.246-247. İlk kâimenin bir gâyesi de Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kurulmasının masraflarıdır. Üstelik o dönemde, II. Mahmud zamanında çıkan Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı da halâ sürmekteydi (EROL, Mine: Osmanlı İmparatorluğu’nda Kâğıt Para (Kâime), TTK Basımevi, Ankara 1970, s.1).

³⁵19’uncu yüzyıl başında altınla alışverişte kabul edilen “beşlik” ve “altılık” tedâvülü buna örnek verilebilir (DAVİSON, s.245). Ayrıca ilk akçe Fatih ve Bayezid zamanından itibaren hem vezin hem de ayar bakımından birçok kez değiştirilmiştir (AKDAĞ, s.635 vd). Eski akçeler karşısında bir dirhem gümüş 2 ¾ akçeye karşılık gelmekteyken bazı akçeler bir şer’î dirhem 2/25’ine eşitti (BİLMEN, C.1, 1949, s.121). Ancak Fatih Sultan Mehmed devrinde sadece ekonomik kriz ve para ihtiyacında değil, hazinede fazla para olduğunda da tağşiş yoluna gidilmiştir. İktisatçılar bu dönemde tağşişin, bir vergiye dönüştürüldüğü, sadece acil ihtiyaçları karşılamak değil hazineyi daha da güçlendirmek maksatlı kullanıldığı kanaatindedirler (PAMUK, s.51).

³⁶Esham, gelecekteki gelirlerle ödenecek kısa vadeli devlet tahvilleridir (DAVİSON, s.246).

³⁷DAVİSON, s.246; KAZGAN, Haydar: Osmanlı Finansında Galata Bankerleri, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Dönmez-Ertuğrul Tokdemir, Yayınevinde Birinci Baskı, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, Ocak 2014, , s.38 vd.

gümüş akçe basımına son verilmiştir. II. Mahmud zamanında altın para 35, gümüş ise, 37 kere değişikliğe uğratılmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kapatılarak yerine kurulan sistemin malî yükü, Yunan isyanı, Osmanlı-Rus savaşı (1828-1829) yanında Mısır isyanı (1831-1841) ve Tanzimat yenilikleri istikrarsız para rejimine eklenince altından kalkılamamıştır. Devletin ülkesindeki Galatalı bankerlerden borç aldığı geri öderken verdiği faiz Avrupalı bankerlerin iştahını kabartınca borç verme konusunda daha iyi şartlarda teklifte bulunmuşlardır³⁸. Bu işin organizasyonu için 1856'da İngiliz sermayesiyle Bank-ı Osmanî kurulmuş, 1863'te Fransız sermayesi de katılarak büyütülmüş³⁹ yeni "Bank-ı Osmanî-i Şâhâne"ye devlet bankası niteliği kazandırılmıştır⁴⁰.

2. Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz Dönemi Kâimeleri

Abdülmecid zamanında, 4 bin keselik (1 kese=500 kuruş ve 1 lira=100 kuruş olmak üzere) faizli (%8) ve 32 bin keselik muacceleli (160 bin liralık) kâime çıkarılmıştır. Sekiz yıl içinde kaldırılmak şartıyla tedâvüle çıkarılan ilk kâğıtların adı "Kâime-i Nakdiyye-i Mûtebere"dir. Bunlar hem İstanbul hem taşrada para gibi kullanılacaktı⁴¹.

İkinci sürümde kâimenin, nakit paranın dengi olduğu belirtildiğinden doktrinde buna evrakın "nakit hükmünde tedâvül etmesi" denmiştir⁴². Bu ikinci sürüm kâimeler, devletin daha önce yaptığı borç alma ve kredi işlemlerinde kullandığı kâğıtlardan farklı olup elinde önceki sürümden kalan kâime bulunanların, bunları yenileriyle değiştirmesi gereği halka duyurulmuştur⁴³. Devletin halka borçlanması anlamına gelen kâimeler, çıkarıldığı gibi, alınan borcun ödenmesi sûretiyle kaldırılmalıydı da. İlk ciddi kaldırma girişimi, 1848'de "iâne-i umûmiyye" adıyla halkın zorunlu yardımına başvurulmasıdır⁴⁴. Piyasaya sürülen kâimelerin kaldırılması zamanı gelince bunun için ayrılan ödenek -ki o da borç alınmıştır- 1853'te çıkan Kırım Savaşı'na harcandığından kâimenin kaldırılması ertelenmiştir. Buna karşılık "ordu kâimesi" çıkarılmıştır⁴⁵.

³⁸5 Şubat 1840'ta İstanbul London Times muhabiri, yerel sarrafların devlete yaklaşık bir milyon poundluk, iki yıl içinde %18 faizle, 6 ayda bir ödenecek borç verdiklerini bildirmiştir (The Times, 2 March 1840, p. 5). O dönemde normalde ortalama %12 faizle borç alınmaktadır. 18 Şubat 1840 tarihli bir haberde ise, devletin kâğıt para çıkaracağı bildirilmiştir (DAVİSON, s.248). Ayrıca bkz. PAMUK, s.87.

³⁹O dönemde bu bankaya tanınan yetkiler, İngiliz ve Fransız Merkez Bankalarının sahip olduklarının çok üzerindedir (Mukavelenin metni için bkz. Mecmua-i Mukavelat (İmtiyâzat ve Mukâvelât Mecmuası), C.1, İstanbul 1302, s.250-253'ten aktaran, KAZGAN, s.67, dpn. 29). Ayrıca bkz. TOPRAK, s.205 vd.

⁴⁰Galata bankerlerinin bankaya tepkiler için bkz. KAZGAN, s.60 vd; PAMUK, s.230. Fuat Paşa'nın Galata bankerlerine fiilen ödendiğini belirttiği %20'ye ulaşan faiz nedeniyle Osmanlı Devleti'ne borç verme konusunda Galata bankerleriyle Avrupa bankerleri yarışa girmiştir (KAZGAN, s.64).

⁴¹EROL, s.1. Kâimenin sözlük anlamı, "ayakta duran, bir şeyin yerine geçen"dir. "Esham kavâimi (revenue bonds) (MORDTMANN, J.H: Encyclopaedia of Islam, Vol. 2, "Kâime" maddesi, s.643), evrâk-ı nakdiyye, kavâim-i nakdiyye, kavâim-i nakdiyye-i mu'tebere, varaka-i nakdiyye, nakid kâğıdı, kavâim-i mu'tebere, kâime-i nakdiyye" gibi başka adları da olan evrak, piyasada sikkeyi temsilen tedâvül etmiştir (EROL, s.1; KAZGAN, s.38. Kâime, Türk kâğıt parası olup onun yerini sonradan evrâk-ı nakdiyye almıştır (MORDTMANN, s.643-644, AKYILDIZ, "Kâime", s.212-213). Ayrıca bkz. ENGELHARDT, s.76; TOPRAK, s.322.

⁴²Takvim-i Vekâyi, No: 206'dan aktaran DAVİSON, s.251, dpn. 21. Kâimeye başvurunun asıl sebebi hazine krizi olmasına rağmen devlet bunun sadece ticareti kolaylaştırmak için bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Hükümet açıklamalarında kâimenin madenî/nakid paraya eşdeğer bir araç olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, Takvim-i Vekâyi'de, kâimenin birinci ve ikinci serisinin Sultanın hâkimiyeti altındaki her yerde geçerli olduğu belirtilmiştir. Oysa uygulamada bunların sadece devlet dairelerinde kabulünün zorunlu tutulabilmiş, özel kişiler kabule hiçbir zaman zorlanamamıştır (DAVİSON, s.251).

⁴³Osmanlı Devleti'nin tüm kâimelerinin örnekleri için bkz. EROL, s.37 vd; KAZGAN, s.39-41.

⁴⁴Toplanan paralar, 1860 Şam olaylarında harcandığından asıl açığı kapatamamıştır. Fransız Mires ile yüksek faizli 16 milyon sterlinlik bir borç anlaşması imzalanmış; bazı Galata bankerlerine bir banka kurdurup kâimeyi bu yolla ortadan kaldırmak düşünülmüştür (Mires olayının ayrıntısı için bkz. KAZGAN, s.65). Sonunda hükümet, siyasi önem taşıyan -Cidde ve Yemen gibi- yerler hariç tüm ülkede tedâvül etmek üzere 12.5 milyon liralık kâime çıkarmıştır. Fakat bu esnâda kâimenin fiyatı çok düşmüş, piyasada geçmez hâle gelmiş; işlerini kapatan esnaftan parası olan evine birkaç günlük ekme almış; halk câmilere toplanarak beklemeye başlamıştır. Bunun üzerine sarrafların faaliyetleri durdurulmuş, malî konulara tek yetkili sıfatıyla sadrazam yapılan Fuad Paşa'nın çabasıyla İngiltere'den alınan borçla kâimenin kaldırılması kararlaştırılmıştır. 1862'de kâimenin tedâvülünden kaldırıldığı resmen ilân edilmiştir. O dönemde İstanbul'da ekmeççi esnafından başka alışverişlerde kâimeyi kabul eden kimse kalmamıştır. İşte bu dönemde II. Abdülhamid saraydaki altın ve gümüş mutfak eşyasını Meskûkât İdaresi'ne göndererek elde edilen parayı kâimenin kaldırılmasına hasretmiştir (AKYILDIZ, "Kâime", s.213-214; ÇAKIR, s.81). Galata bankerleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KAZGAN, s.60 vd.

⁴⁵Bu sırada tedâvülde daha 350.000 keselik faizli ve faizsiz kâime vardır. Yeni basılacakların taklit edilemeyecek ve kolay eskimeyecek şekilde basılması için gereken alet ve aksamın, teknolojinin Avrupa'dan getirilmesi için bir yıl

Osmanlı Bankası kurulurken Osmanlı Devleti, hükümetin hiçbir durumda kendisinin kâğıt para basmayacağı ve başka bir kuruma da bastırmayacağı konusunda taahhütte bulunmuş⁴⁶ yani Osmanlı Bankası'na otuz yıl müddetle "banknot"⁴⁷ basma imtiyazı (tekel) verilmiştir. Banka ilk olarak 1863'te, istediği zaman altına çevrilmek üzere, üstünde Maliye Nezareti ve kendi mührü olan banknotları piyasaya sürmüştür⁴⁸. Banknot ihracı 1863-1914 yılları arasında⁴⁹ çeşitli şekil ve miktarlarda devam etmiştir. Ama banka ile devlet ilişkilerinin uyum içinde gittiği söylenemez. Devlet her istediğinde banknot çıkaracağı zannedilen banka bu talepleri reddetmeye başlamıştır. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sırasında banka, devletin avans ve banknot çıkarılması talebini açıkça reddetmiştir. Çıkan anlaşmazlık, bankanın, savaş döneminde, kendi sahip olduğu banknot çıkarma imtiyazını kullanmayacağını açıklamasıyla kapanmış gibi görünse de, Osmanlı yönetimi banknot çıkarmak istediğinde karşılık göstermek zorundaydı. 1915'ten itibaren savaş uzadığından altın ve Alman hazine bonoları karşılık gösterilerek dört yıl boyunca yedi seferde toplam 160 milyon liradan fazla banknot çıkarılmıştır⁵⁰.

3. V. Murad ve II. Abdülhamid Dönemi Kâimeleri

Önceden devralınmış ağır dış borç yükünün olduğu bu dönemde Abdülhamid saltanatı süresince bazı dış tavizlere rağmen -ağır bir mâliyet gerektirdiği için- mümkün olduğunca savaşlardan kaçınmış, dış politikada büyük devletlerin kendi aralarındaki rekabetten yararlanarak diplomasinin temel alındığı bir denge siyaseti izlemeyi tercih etmiştir⁵¹. Saray masraflarını kısarak idareli davranmıştır. Dış borçları temizlemek için, Muharrem Kararnâmesi (1881) ve Düyûn-ı Umumiyye teşkili gibi somut adımlar atmıştır⁵². 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın finansmanı için devlet mecburen Osmanlı Bankası ile anlaşmalı olarak tekrar kâime ihracı yoluna gitmiştir. 1876'da tahta geçen Abdülhamid devrinde basılan (1876, 1877) kâimeler faizsizdir⁵³. 27 Ağustos 1877 tarihli kararını dayanak göstererek bütçe açıklarının bir kısmını kapamak ve acil giderlere harcanmak üzere 6 milyon liralık daha kâime çıkarılınca piyasadaki toplam kâime miktarı ikinci uygulamanın en üst sınırı olan 16 milyon liraya ulaşmıştır. Kâimenin çıkarılmasına ilişkin kararnamede, kâimenin yavaş yavaş tedâvülden kaldırılması için başta Ereğli madenleri olmak üzere bazı gelirler karşılık gösterilmiştir. Bu gelirleri, kurulacak bir komisyon toplayacaktır. Komisyon 1 Nisan 1878'de çalışmalarına başlamış ve karşılığı ödenerek halktan geri toplanan kâimeler, halkın maliyeye karşı sarsılan güvenini yeniden sağlamak amacıyla, meydanlarda yakılmıştır⁵⁴. Bunların kullanımı Hicaz, Yemen ve Trablusgarp dışındaki her yerde mecburî tutulmuştur. İkinci seferde çıkarılanlara, Hazine-i Hassa'dan Ereğli madenleriyle krom madenlerinin gelirinin devlet hazinesine bırakılması sûretiyle bir karşılık sağlanmıştır.

8 Mart 1295 (20 Mart 1879) tarihinde Abdülhamid devrinde çıkarılan kâimelerin kaldırılması için yapılan çalışmalar kapsamında yedi maddeden oluşan bir Kararnâme de hazırlanmıştır⁵⁵. Kavâim-i nakdiyyenin kaldırılacağı ilân edildikten sonra padişah, bu kaldırma işleminin hukukî yönden sonuçlarını içeren bir çalışma istemiştir. Çünkü o dönemde, Kararnâmenin yayınlanmasından önce evrâk-ı nakdiyye esas alınarak akdedilmiş olan borç sözleşmeleriyle cinsi belirtilmemiş kuruş üzerine düzenlenen senetlerin, kaldırma Kararnâmesi'nden sonra, meskûkatla ödenirken, ne şekilde bir hesaplama yapılacağı konusunda hâkimler tereddüt etmişlerdir. Bu konuda üç esas belirlenmiştir. Öncelikle kâime tedâvüldeyken

---

kadar bir zaman lâzımdır ve bu Osmanlı Devleti için çok uzundur (!). Bu yüzden bu fikirden vazgeçilip, taklit edilebileceği bilinmesine rağmen, elde mevcut sistemle yeniden basım yapılmıştır (EROL, s.5).

⁴⁶Süreç için bkz. EROL, s.19; KAZGAN, s.67.

⁴⁷1863'te Osmanlı Bankası'nın kuruluşu ile birlikte sisteme giren banknotlar, Osmanlı ülkesinde hiç bir zaman Batı'daki benzerleri gibi bir tedâvül aracı olarak kullanılmamıştır. Osmanlı Bankası banknotları çok sınırlı bir kesimin para transferinde kullanılmış, günlük hayatta piyasada alışverişlerde banknot görülmemiştir. Ticaretin gelişip paraya ihtiyaç duyulduğu dönemde, para kıtlığı yabancı paralarla karşılanmıştır (TOPRAK, s.323).

⁴⁸TOPRAK, s.323; AKYILDIZ, "Kâime", s.213.

⁴⁹Bu dönemde dünyadaki durumla mukayese için bkz. BALTAOĞLU, s.22 vd.

⁵⁰Bunlar "Evrâk-ı Nakdiyye" adı ile Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiştir (EROL, s.33). Ayrıca Cumhuriyet döneminde basılan ilk kâğıt para örnekleri için bkz. EROL, s.247 vd.

⁵¹KÜÇÜK, Cevdet: "Abdülhamid II", DİA, C.1, s.219, İstanbul 1988.

⁵²Dönemin siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeleri için bkz. KÜÇÜK, s.216-224.

⁵³EROL, s.17.

⁵⁴Ayrıntı için bkz. AKYILDIZ, "Kâime", s.213. Devletin içinde bulunduğu malî durum hakkında bkz. Mehmed Zeki PAKALIN: Son Sadrâzamlar ve Başvekiller, C.5, İstanbul 1948, s.539 vd.

(http://ekitaparsivi.com/uploads/kitap/20160131/o_002611_2013-03-06-172515_e-kitap-arsivi.pdf, 15. 10. 2019).

⁵⁵EROL, s.21.

yapılan borç sözleşmelerinde, kâimenin piyasada yüzlük altın karşısındaki fiyatı kaç kuruşsa hesaplanarak ona göre ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Kavâimin kaldırılması için çıkarılan Kararnâme'ye göre, dört yüzlük kâime karşılığı bir altından hesaplanmalıydı. Bu yöntem, kişiler arasındaki borçların ödenmesinde de uygulanmalıydı⁵⁶. Fakat alacaklıların haklarının korunması için bu dört yüzlük kâimenin üzerine az bir miktar daha eklenerek borçların ödenmesine karar verilmiş ve bir Kararnâme lâyihası bu doğrultuda hazırlanmıştır.

Ali Haydar Efendi'ye göre, Kavâim-i nakdiyyenin neşrinden önce altın ve gümüş madeni üzerinden yapılan borç sözleşmelerinin ve cins belirtilmeyen kuruş borçlarının râyiç akçe ile nakden ödenmesi ve faizlerinin de ana borcun cinsinden olması gerekmektedir. Kavâim zamanında akdedilen fakat ödemesi sonra yapılacak olan her tür altın-gümüş ve sözleşmede belirtilerek beşlik ve madenî paralar üzerine akdedilen borçlar -mademki, tür ve cinsleri senette yazılıdır- başka türlü ödenmesi kabul olunamayacaktır, aynen ödenmesi gerekirdi. Adet üzerine “bir kâime, 100 kuruş” hesabıyla akdedilen borçlar 4.5 kâime bedeline bir yüzlük altın veya borcun ödeme gününde bir yüzlük altın kaç kâimeyse, o miktar verilerek ödenecekti. Cins belirtmeden kuruş üzerine yapılan borç akitlerinde her yüzlük kâime yerine 130 kuruş verildiğinde borç kapanmış sayılacaktır⁵⁷. Bir başka deyişle, kâime kaldırma kararından önce yapılan kâime borçlarının, kaldırma işleminden sonra nasıl meskûkâta çevrileceği de önemlidir. Fakat bizim çalışmamız, kâime çıkarıldıktan sonra, önceden yapılmış meskûkât borçlarının, sonrasında ne şekilde kâime olarak ödeneceğine ilişkindir.

4. Mehmed Reşad ve Mehmed Vahdeddin Dönemi Kâimeleri

30 Mart 1915'de çıkarılan 210 numaralı “150 milyon Franklık Altın Mukabilinde 6.583.094 Liralık Evrâk-ı Nakdiyye İhracı ve Tedâvülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun”un⁵⁸ başlığında bu ibarenin yer almasıyla birlikte kâimelere “Evrâk-ı Nakdiyye”⁵⁹ denmeye başlanmıştır. Kanun'un ardından 211 numaralı “Evrâk-ı Nakdiyye Mesârifîçün 1331 Maliye Bütçesine 805.600 Kuruşluk Tahsisât-ı Fevkalâde İlâvesi Hakkında Kanun” (19 Rabülevvel 1334/12 Kânunisânî 1331/25 Ocak 1916)⁶⁰ çıkarılmıştır. Bunun birinci maddesinde 30 Mart 1331 (12 Nisan 1915) tarihli Kanun-ı Muvakkat gereğince tedâvüle çıkarılan evrâk-ı nakdiyyenin basım vs. masrafları için 805.600 kuruşun, 1331 senesi maliye bütçesine tahsisât-ı fevkalâde olarak eklendiği belirtilmiştir⁶¹. Aynı şekilde *Düstur*'da bunu takip eden 212 numaralı “Evrâk-ı Nakdiyye Mesârifîçün 20.000 Lira Tahsisıyla Meblâğ-ı Mezbûra Mahsûben 1331 Maliye Bütçesine 513.000 Kuruş Tahsisât-ı Fevkalâde İlâvesi Hakkında Kanun”un birinci maddesinde “Mevkî-i tedâvüle ihraç olunan 6.583.094 liralık evrâk-ı nakdiyyenin mevkî-i tedâvüle hîn-i ihraciyle nakde tahvilî esnasında Düyûn-ı Umumiyye İdaresince ihtiyar olunacak masrafa mukabil 20.000 lira tahsis olunmuştur” denmiştir. İkinci maddede ise, birinci maddede belirtilen meblâğa mahsûben evrâk-ı nakdiyyenin basım masraflarına ilişkin ayrılan tahsisât-ı fevkalâde fasl-ı mahsûsuna ek olarak 513.000 kuruşun sarfı için maliye nezaretine yetki verildiği belirtilmiştir⁶².

210 numaralı ve “150 milyon Franklık Altın Mukabilinde 6.583.094 Liralık Evrâk-ı Nakdiyye İhracı ve Tedâvülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun”un ilk maddesinde “Tamamen altın olarak Düyûn-ı Umumiyye-i Osmaniyye idaresine 150 milyon frank bi't-tevdi mukabilinde altı milyon 583.094 liralık evrâk-ı nakdiyye ihracına maliye nezareti mezundur”; ikinci maddesinde ise, “işbu evrâk-ı nakdiyye Memâlik-i Osmaniyye'nin her tarafında gerek devletle

⁵⁶Kararnâme'de altınla kavâim değiştirilirken (mübâdelesinde) fiyatın belirlenmesi ve kavâimin tamamen kaldırılması için devlet tarafından bir borçlanma (istikraz) yapılmasına karar verilmiştir. Bu yeterli gelmezse gümrükler ve başkaca devlet gelirlerinin de bir kısmı bu işe harcanmalıydı (EROL, s.26).

⁵⁷EROL, s.26-27.

⁵⁸Kanun'un 6'ncı maddesinden sonra konulan paragrafta, “Kuvve-i icrâiyyece 27 Cumâdelülâ 1333 ve 30 Mart 1331 tarihinde tanzim ve muvakkaten mevkî-i tatbîke vaz' olunan işbu Kanun lâyihası, 31 Kânunievvel 1331'de Meclis-i Umumiyyece aynen kabul edilmiştir. Meclis-i Âyan ve Mebusanca aynen kabul edilen bu lâyihanın kanuniyeti ve kavânin-i devlete ilâvesini irade eyledim” şeklinde bir ifade vardır. Buradan söz konusu muvakkat kanunun padişah onayının 12 Kânunisânî 1331 (25 Ocak 1916/19 Rabülevvel 1334) tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır (*Düstur*, Tertib-i Sâni, C.8, s.331-332).

⁵⁹Sözlük anlamı “para yerine geçen kâğıt” demek olan bu evrak, aslında tam olarak günümüzdeki parayı değil, faiz getiren borç senedi ya da hazine bonosunu ifade etmektedir (AKYILDIZ, “Kâime”, s.212).

⁶⁰Takvim-i Vekâyi ile neşir ve ilânı: 3 Rebiülâhîr 1234, 25 Kânunisânî 1331-Numara: 2431.

⁶¹*Düstur*, Tertib-i Sâni, C.8, s.332.

⁶²*Düstur*, Tertib-i Sâni, C.8, s.333.

efrad arasında gerek beyne'l-efrad (kişiler arasında) vukû' bulacak bi'l-umum te'diyat ve sarfiyat ve ahz u i'tâda aynı nakid gibi tedâvül ve kabulü mecburidir” denmiştir. Hükümün devamında, aykırı davranacaklar için ön görülen para ve hürriyeti bağlayıcı cezalar belirtilmiştir. Evrâk-ı nakdiyyenin karşılığının sulhün imzalanmasını takiben altı ay sonra İstanbul'da ibrazı hâlinde altın olarak hâmillerine ödeneceği de aynı Kanun'un 3'üncü maddesinde yer almıştır. Son olarak 4'üncü maddede, bu evrâkın vâcibü't-te'diye olduğu tarihten itibaren beş yılın sonuna kadar ellerindeki evrâkı yetkili mercilere ibraz etmemiş olanların evrakının, Hazine lehine zamanaşımına uğrayacağı hükmü getirilmiştir⁶³.

Ali Haydar Efendi'nin makalesi Osmanlı Devleti'nin üçüncü kâime uygulaması zamanında yazılmıştır. Devlet, bu tedbire bu defa Birinci Dünya Savaşı'nı finanse etmek için başvurmuştur. Çünkü Birinci Dünya Savaşı, 211 milyar dolara ulaşan maliyetiyle o güne kadar yapılmış olan en pahalı savaştır. Katılan tüm devletler bütün kaynaklarını kullanmaya zorlandığı gibi, Osmanlı hükümeti de hem enflasyonist bir politikaya yönelmek zorunda kalmış, hem de savaşın maliyetini karşılamak için daha fazla tedbire ihtiyaç duymuştur⁶⁴. Bu bağlamda hükümet başta, Osmanlı Bankası'na, Almanya'dan⁶⁵ alınacak borç karşılığında 15 milyon liralık banknot çıkarmasını önermiş fakat banka kabul etmemiştir. Müttefik Almanya ise, savaşın başından beri hükümeti kâğıt para çıkarmaya doğru yönlendirmiştir⁶⁶.

1914'te Maliye nâzırı olan Câvid Bey, bu işin güçlü bir malî kurumun desteğinden yoksun yapılamayacağı kanaatinde olduğundan evrak, geçici olarak Düyûn-ı Umumiyye tarafından tedâvüle çıkarılmalıydı. Düyûn-ı Umumiyye, kâimenin karşılığı olan altın sağlanırsa, teklifi kabul edeceğini belirtmiştir⁶⁷. Bunun için 20 Haziran 1331'de (3 Temmuz 1915) Düyûn-ı Umumiyye İdaresi ile bir sözleşme imzalanmıştır⁶⁸. Savaş boyunca Osmanlı hükümeti Almanya'dan toplam 235.056.344 Osmanlı lirası borç almıştır⁶⁹.

Yabancı ülkelerden alınan bu borç paralar karşılık gösterilerek çıkarılan, 6.583.094 liralık evrâk-ı nakdiyye, tedâvülü zorunlu şekilde 10 Temmuz 1915'ten itibaren piyasaya sürülmüştür. 30 Mart 1331'de evrâk-ı nakdiyye ihracına ilişkin Kanun-ı Muvakkat çıkarılmıştır⁷⁰.

Her kâime çıkarmada iç ve dış kalpazanlıklara karşı devletin önlem alamaması, kendi parasını basabilecek teknolojiyi üretememesi, bu konuda düşman devletlere güvenmesi ve kâimenin değerinin düşmesi, halkın devlete olan güvenini azaltmıştır. Bu durum kişilerin birbirlerinden almış oldukları ve konusu altın/gümüş veya mecdiye/kuruş olan ödünçleri, ödeme günü geldiğinde aldıkları şekliyle mi, yoksa esham/kâime ile mi ödeyeceklerini bilemez bir duruma düşürmüştür. Kâimenin sebep olduğu belki de en kötü sonucun, halkın devlete olan güveninin kaybı olduğu söylenebilir⁷¹.

IV. SONUÇ

Ali Haydar Efendi, malî krizde hükümetçe yapılan hukukî düzenlemelerin mevcut kanunlarla ve fiilî durumla çelişki yarattığını düşünmüştür. Birbirinden borç alan kişilerin ifayı ne şekilde yapacakları, alacaklıların bunu kabul edip etmeme hakkı olup olmadığı gibi hususlara

⁶³*Düstur*, Tertib-i Sâni, C.8, s.331.

⁶⁴Devletlerin borçlanma sebepleri ve borçlanma türleri ile ilgili olarak bkz. MEHMED CÂVİD: Ma'lûmat-ı İktisadiyye, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329, s.282- 290. Mehmed Câvid Bey (1875-1926) hakkında bkz. İLKİN, Selim: “Câvid Bey, Mehmed”, DİA, İstanbul 1993, s.175-176.

⁶⁵Müttefik Almanya Hazine Bakanı Karl Helfferich bu durumu “Türkiye'nin para ihtiyacının finansmanı çok müşkül ve karışık bir şekilde tekevvün etmiştir. Bir kere Türkiye Bulgaristan'dan çok daha geniş bir ölçüde dâhili para ihtiyacının temini için dahi, Almanya'ya tabi bulunuyordu...” şeklinde ifade etmiştir (ÇELİK, Akın: “Savaşın Maliyetine Bir Çözüm: Bir Borçlanma Hikâyesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C.25/Güz, 2015, s.113).

⁶⁶Almanya'dan alınan beş milyonluk avansa harcağından, evrâk-ı nakdiyye çıkarılmamış sonradan Almanya ve Avusturya'dan yüz elli milyon daha alınmıştır. Paranın nakden Türkiye'ye getirilmesi zor olduğundan ödenmesi, Düyûn-ı Umumiyye'nin Almanya şubesine devredilmiştir. Bu anlaşmaya göre evrâk-ı nakdiyyenin altın olarak karşılığı Berlin ve Viyana'da Düyûn-ı Umumiyye idaresine teslim edilecekti. Bu idare de bunların bedellerini sulh akdinden altı ay sonra ödemeyi yükümlenmişti (EROL, s.30). Ayrıca bkz. TOPRAK, s.363; PAMUK, s.242.

⁶⁷TOPRAK, s.362.

⁶⁸KUYUCAK, s.349; EROL, s.29-30. Câvid Bey'in ekonomi ve sanayi konusundaki diğer görüşleri için bkz. TOPRAK, s.81 vd.

⁶⁹ÇELİK, s.114; PAKALIN, s.237. Devlet 1903'den itibaren Muharrem Kararnâmesi dışında kalan 1854, 1855, 1871 ve 1877 borçlarını ödemiştir (BAYRAKTAR, Yüksel: “Borç Kısılcacında Türkiye Ekonomisine Tarihsel Bir Bakış: Borçlanma Üzerine Çıkarılacak Dersler”, [https://dergipark.org.tr > download > article-file, 22.09.2019](https://dergipark.org.tr/download/article-file/22.09.2019).

⁷⁰EROL, s.29.

⁷¹AKYILDIZ, “Kâime”, s.215; TOPRAK, s.364.

hukuken açıklık kazandırmak gerekmiştir. Çalışmamız için seçilen makalenin konusu bir “dava” değil ifadır. Yani borcun, borçluda sabit ve sonucunun onun üzerinde doğmasını gerektiren karz akdi (misli mal/tüketim öduncü), alım-satım ve kira gibi sözleşmelerde borcun ödenme şeklidir. Tüketim öduncü akdi, ödünç verenin, tüketilebilen bir şeyi ve genellikle bir miktar parayı ödünç alana devretmeyi, ödünç alanın da aynı nitelik ve miktarda şeyi geri vermeyi üstlendiği sözleşmelerdir⁷². Karz akdinin konusu, misli mallar ve genellikle paradır. Osmanlı Devleti’nde 1840’tan önce, madeni para ölçüsü geçerli olduğundan para ödünçlerinde ifa amaçlı ödemeler meskûkât ile yani altın veya gümüş paralarla yapılmaktaydı. Dönem dönem sözü geçen bu madenlerin hangisinin ölçü alındığı veya ayarları değişebilmiştir. Fakat 1840’ta ilk kez devletin finansman amacıyla evrâk-ı nakdiyye/kâimeyi sisteme dâhil etmesiyle birlikte hukukî bir karışıklık yaşandığı görülmektedir. Bu uygulamanın amacı aslında devletin borçlanması olduğundan tabii olarak bu borcu ödediğinde kâime de tedâvülden kaldırılacaktır. Nitekim bu “tedâvüle ihraç” ve “tedâvülden kaldırma” işleri, özellikle iç-dış savaşlar-ısyanlar ve yenilik hareketleri nedeniyle devlet paraya ihtiyaç duydukça tekrarlandığından kişiler arası ödemelerin neyle yapılacağı uyumsuzluklara konu olmuştur. Sonuçta, altın olarak alınan bir borcun altın olarak ödenmesiyle, kâğıt olarak ödenmesi hem alacaklı hem borçlu bakımından aynı değildir.

Her ihtiyaç duyulduğunda başvuru ve sonrasında kaldırılan (kaldırılmaya çalışılan) kâğıt para, Osmanlı Devleti’nin malî konulardaki sorununa kalıcı çözüm olamamıştır. Asıl sorun, hazinede para olmayışı ve bu yüzden devletin paraya olan acil ihtiyacıdır. Kâğıt parayı bir borçlanma aracı olarak görerek mecburen benimsemekle, eğer kâğıt para düzenine geçilecekse bile, sağlıklı malî şartlar altında, doğru hukukî düzenlemelerle bu geçişi sağlamak arasında fark vardır. Halk ve devlet o güne kadar bir malın değerini altın üzerinden belirlemeye alıştığı için, tüm işlemlerde ve ödemelerde kâğıt paranın altına göre rayici belirlenmeye çalışılmaktaydı. Oysa ülkede altın dolaşımıyla birlikte farklı şehirlerde kâğıt paranın altına oranla değeri de farklılaşmıştır. Örneğin, başkentten uzaklaştıkça paranın değerinin düştüğü görülmektedir. Anadolu, Irak ve Suriye’de köylü kâğıt parayı neredeyse hiç tanımamakta, malına karşılık madeni para istemektedir. Bu şartlarda köylüyle alışverişe girmek isteyen tüccar, önce elindeki kâğıt parayı madenle değiştirmek zorunda kalmıştır. Çıkarılan kâğıt paraların bozukluğu olmadığından para üstü vermede bozuk para kıtlığını aşmak isteyen bazı idari yönetimler, halkın fırından ekmek alabilmesi için birer kuruşluk kâğıt paralar bastırması bu iş için gişeler kurmuştur⁷³.Tevhid-i Meskûkât Kanunu sarraflığı resmen kaldırmışsa da, para krizi, zengin olmayı bile sarraflık işine yöneltmiştir.

18 Teşrinievvel Sene 1331 (31 Ekim 1915) tarihinde Evrâk-ı Nakdiyye Kanunu’yla birlikte evrâk-ı nakdiyyenin ülkenin her tarafında gerek devletle kişiler ve gerekse kişiler arasındaki tüm ödeme, harcama ve tasarruflarla ahz ve i’tada nakit gibi tedâvül etmesi zorunlu hâle getirilmiştir. Ali Haydar Efendi makalesinde bu Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce alınan borçlarda veya akdedilen borç sözleşmelerinde, altın/gümüş gibi madeni paralarla ödeme kararlaştırılmışsa, kâğıt parayı zorunlu kılan Kanun’dan sonra ifaların kâime ile yapılamayacağını ileri sürmüştür. Başka bir deyişle, Kanun’dan önce zimmette sâbit olan borçların ödenmesiyle ilgili olarak altın ya da gümüş üzerine anlaşılmışsa, altın ya da gümüş ile ödenmesi gerektiğini savunmuş ve bu düşüncesinin hukukî dayanaklarını izah etmiştir. Eğer ödemenin kuruş olarak yapılacağı konusunda anlaşılmışsa, madeni altının değeri yüz sekiz kuruşa karşılık geldiğinden dolayı, rayiç bu şekilde hesaplanarak borç ödenmeliydi. Başka bir deyişle, altın veya kuruş hesabı üzerinden ödeme kararlaştırılmışsa, borç evrâk-ı nakdiyye ile te’diye olunamamalıydı. Kendisi bu görüşünün o dönemde mahkemelerden verilen birbirine aykırı kararlara ışık tutacağını düşünmüştür. Sonuç olarak, borcun nasıl ödeneceği konusunda önceden üzerinde anlaşmaya varılan ödeme şeklinin, alacaklının rızası olmadıkça değiştirilemeyeceğini vurgulamıştır.

⁷²Türk Borçlar Kanunu, m.386.

⁷³TOPRAK, s.350.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa: Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, (YKY), İstanbul 2010.
- AKYILDIZ, Ali: "Kâime", DİA, C.21, İstanbul 2001, s.212, (Kâime).
- AKYILDIZ, Ali: "Para", DİA, C.34, İstanbul 2007, s.163-166, (Para).
- ALİ HAYDAR EFENDİ: "Risâletü fi Kazâi'd-Düyûn ve İktizâühü" adlı eserinin "Deynin Sûret-i İdaresi ve İcârenin Ehadd-i Âkideynin Vefatı Hâlinde Adem-i İnfisâhı Hakkındaki Ahkâm" başlıklı makalesinin Birinci Risâlesi olan "Ma'denî Altınla Sâbit Olan Düyûnun Ma'denî Altın İ'tâsıyla Te'diyesi Lâzım Geleceğine Dâirdir", Ali Haydar 1331, İstanbul Necmi İstikbal Matbaası, 1335, "Risâletü fi Kazâi'd-Düyûn ve İktizâühü".
- ARTUK, İbrahim: "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara 1980, s.27-31.
- ATAR, Fahrettin: Fıkıh Usûlü, İstanbul, Beşinci Baskı, (İFAV Yayınları), 2002.
- AYDIN, Mehmet Akif: "Ali Haydar Efendi Küçük", DİA, C.2, İstanbul 1989.
- BALTAOĞLU Süren: Para Sistemleri Tarihi, İstanbul 2008.
- BAYRAKTAR, Yüksel: "Borç Kıskaçında Türkiye Ekonomisine Tarihsel Bir Bakış: Borçlanma Üzerine Çıkarılacak Dersler", [https://dergipark.org.tr/download/article-file, 22.09.2019](https://dergipark.org.tr/download/article-file/22092019).
- BİLMEN, Ömer Nasûhi: Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, (İstanbul Matbaacılık T.A.O Yayınları), C.1, İstanbul 1949.
- BİLMEN, Ömer Nasûhi: Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, (İÜHF Yayınları), C.5, İstanbul 1952.
- ÇAKIR, Coşkun: Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, 2. Baskı, (Küre Yayınları), İstanbul, Haziran 2012.
- ÇAVDAR, Necati: "Tevfik Paşa Hükümeti'nin Sulh Hazırlıkları ve Paris Sulh Konferansı'na Sunduğu Ermeni Meselesine Dair Bir Çözüm Önerisi", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, I, 2011, s.19-33.
- ÇELİK, Akın: "Savaşın Maliyetine Bir Çözüm: Bir Borçlanma Hikâyesi", Türkiyat Mecmuası, C.25/Güz, 2015, s.107-165. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/173179>, (9. 10. 2019).
- ÇORUK, Ali Şükrü: "İttihat ve Terakki Tarafından Birinci Dünya Savaşı Sırasında Basın ve Edebiyat Dünyasına Yapılan Örtülü Ödenek Harcamaları", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 1, 2018, 75-97; <https://dergipark.org.tr/download/article-file/489454>. DOI: 10.26650/TUDED425598, 25.09.2019).
- DAVİSON, Roderick: "Osmanlıların Kâğıt Parayla İlk Deneyimi", (The First Ottoman Experiment with Paper Money), (Çev. Durdu Mehmet Durak), Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.12, 2001, s.245-260. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/123456789/64265>, (22.09.2019).
- ENGELHARDT, Eduard Philippe: Tanzimat ve Türkiye, (Kaknüs Tarih Yayınları), (Çev. Ali Reşad), İstanbul Kasım 1999.
- ERDEM, Ekrem: "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", Bankacılar Dergisi, S.6, 2006, s.10-27. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/osmanli_para_sistemi.pdf, (15.09.2019).
- EROL, Mine: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kâğıt Para (Kâime), (TTK Basımevi), Ankara, 1970.
- GÜNAY, Mehmet: "Son Devir Osmanlı Hukukçusu Küçük Ali Haydar Efendi, (1853-1935): Hayatı, İlmi Faaliyetleri ve Eserleri", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S.6, 2005,
- HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Tarih-i Usûl-i Fıkha Dâir Bir Medhâl ile Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin Şerhini Hâvî Olup Sekiz Cilt Üzere Tertib Olunmuştur", C.1, Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye (İstanbul), 1326.
- HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Kitabü'l-Büyû'un Şerhidir, C.2, Tercüman-ı Hakikat Matbaasında tab' olunmuştur, Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye (İstanbul), 1327.
- HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Kitabü'l-İcârat ile Kitabü'l-Kefâle'nin Şerhidir, C.3, Dersaadet (İstanbul), Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328.
- HACI REŞİD PAŞA: Rûhü'l-Mecelle, Kitabü'l-Hîbe, Kitabü'l-Gasp, Kitabü'l-Hacr ve'l-İkrah ve Şuf'â'nın Şerhidir, C.5, Dersaadet (İstanbul), Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328.
- İLKİN, Selim: "Câvid Bey, Mehmed", DİA, İstanbul 1993, s.175-176.
- KAZGAN, Haydar: Osmanlı Finansında Galata Bankerleri, Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Dönmez-Ertuğrul Tokdemir, Yayınvinde Birinci Baskı, (Tarihçi Kitabevi), İstanbul, Ocak 2014.
- KOCA, Ferhat: "Mutlak", DİA, C.31, İstanbul 2006, s.402-405.
- KUYUCAK, Hazim Atıf: Para ve Banka, C.1, (Maarif Matbaası), İstanbul 1939.
- MEHMED CÂVİD: Ma'lûmat-ı İktisadiyye, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1329.

- MORDTMANN, J.H: Encyclopaedia of Islâm, A Dictionary of The Geography, Etnography and Biography of the Muhammadan Peoples, Prepared by a number of leading orientalists, Edited by: M.Th. Houtsma, A.J. Wensink, H.A.R Gibb, W. Heffening, E. Levi Provençal, Vol. 2 (E-K), Leyden (Holland) Late E.J. Brill Limited 1927, London Luzak and Co. 46 Great Russel Street,
(<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.529972/page/n3>, 30.09.2019;
Book Source: Digital Library of India Item 2015.529972, Public Library of India).
- NARİN, İsmail: “*Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Ali Haydar Efendi'nin Hayatı, Hukukçuluğu ve Eserleri*”, İLTED, S.46. Erzurum 2016/2,
- PAKALIN, Mehmed Zeki: *Son Sadrâzamlar ve Başvekiller*, (Ahmet Sait Matbaası), C.5, İstanbul 1948.
- PAMUK, Şevket: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Üçüncü Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 2002.
- SAHİLLİOĞLU, Halil: “Akçe”, DİA, C.2, İstanbul, 1989, s.224-227, (Akçe).
- TABAKOĞLU, Ahmet: *Türkiye İktisat Tarihi*, (Dergâh Yayınları), 12. Baskı, İstanbul, Mart 2014.
- TOPRAK, Zafer: *Türkiye'de Milli İktisat, 1908-1918*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ağustos 2019.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.